

Cultural impacts of interring the unknown martyrs of the Sacred Defense from the viewpoint of female students of technical and vocational university

Meysam Farokhi¹ | Sahar Mohammadian²

Abstract

The aim of this research is to examine the cultural impacts of interring the unknown martyrs of the Sacred Defense from the viewpoint of female students of technical and vocational university. This research is applied in terms of purpose and is a survey type that has utilized a researcher-made questionnaire as a data collection instrument. The statistical population of the research consists of female students of technical and vocational university in 2022, from which 373 people were selected by proportional stratified sampling method and were investigated. To calculate the validity, some professors and experts and observer were consulted to validate the questionnaire and Cronbach's alpha was employed to measure the reliability of the questionnaire, which were confirmed in total items. In this regard, 6 variables including self-sacrifice spirit, martyrdom spirit, culture of chastity and hijab, national identity, insight and awareness-raising, resistance and steadfastness spirit were scrutinized as cultural impacts of interring unknown martyrs of Sacred Defense. The results indicate that the viewpoint of female students of technical and vocational colleges on the cultural impacts of interring unknown martyrs is favorable (more than average). More than half of the students believe that interring unknown martyrs has had a significant role in enhancing their self-sacrifice and martyrdom spirit, elevating the culture of chastity and hijab, creating national identity, increasing insight and awareness-raising, and resistance and steadfastness spirit. In total, it should be noted that the variable of resistance and steadfastness spirit (4.40) is also mentioned as the most important cultural impact of interring unknown martyrs from the viewpoint of students under study.

Keywords: Culture, Unknown Martyrs, Sacrifice and Martyrdom, Sacred Defense, Technical and Vocational University.

---

1 Corresponding Author: Associate Professor, Department of Communication and Cultural Studies, Faculty of Welfare, Tehran, Iran farokhi@refah.ac.ir

2 Master of Cultural Studies, Faculty of Welfare, Tehran, Iran.

پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام دفاع مقدس از دیدگاه دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه‌ای

میثم فرخی^۱ | سحر محمدیان^۲

چکیده

هدف از این پژوهش بررسی پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام دفاع مقدس از دیدگاه دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه‌ای می‌باشد. این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نوع پیمایشی می‌باشد که برای جمع‌آوری داده‌ها از ابزار پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش شامل دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه‌ای در سال ۱۴۰۱ است که با روش نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب تعداد ۳۷۳ نفر انتخاب و مورد بررسی قرار گرفتند. برای محاسبه روایی، از برخی اساتید و خبرگان و ناظر به پایایی پرسشنامه آلفای کرونباخ استفاده شد که در مجموع گویه‌ها تأیید شدند. در این راستا ۶ متغیر شامل روحیه ایثارگری، روحیه شهیدپروری، فرهنگ عفاف و حجاب، هویت ملی، بصیرت و آگاهی‌بخشی، روحیه مقاومت و ایستادگی به عنوان پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام دفاع مقدس مورد مذاقه قرار گرفت. نتایج نشان می‌دهد که دیدگاه دانشجویان دختر دانشکده‌های فنی و حرفه‌ای نسبت به پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام مطلوب (بیش از حد متوسط) می‌باشد. بیش از نیمی از دانشجویان بر این باور هستند که تدفین شهدای گمنام نقش قابل توجهی در تقویت روحیه ایثارگری و شهیدپروری، اعتلای فرهنگ عفاف و حجاب، ایجاد هویت ملی، افزایش بصیرت و آگاهی بخشی و روحیه مقاومت و ایستادگی آنان شده است. در مجموع هم باید اشاره کرد متغیر روحیه مقاومت و ایستادگی (۴/۴۰) نیز به‌عنوان مهم‌ترین پیامد فرهنگی تدفین شهدای گمنام از دیدگاه دانشجویان مورد مطالعه عنوان شده است.

کلید واژه‌ها: فرهنگ، شهدای گمنام، ایثار و شهادت، دفاع مقدس، دانشگاه فنی و حرفه‌ای.

۸

سال پنجم

بهار و تابستان ۱۴۰۲

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۲/۰۶/۲۸

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۲/۰۷/۲۳

صص: ۳۰۰-۲۷۹

شاپا چاپی: ۶۳۲۸-۲۵۳۸

الکترونیکی: ۱۶۵۵-۲۷۱۷

DOR: 20.1001.1.25386328.1402.5.8.12.4

۱. نویسنده مسئول: دانشیار گروه ارتباطات و مطالعات فرهنگی دانشکده رفاه، تهران، ایران. Email: farokhi@refah.ac.ir

۲. کارشناسی ارشد مطالعات فرهنگی دانشکده رفاه، تهران، ایران.

مقدمه و بیان مسئله

فرهنگ ایثار و شهادت یکی از عناصر مهم هویت اسلامی جامعه ایران است. هدایت هر ملتی میراث هزاران سال تلاش نسل‌های گذشته است. هر نسلی اندوخته فرهنگی و تجارب زندگی خود را به شیوه‌های گوناگون به نسل بعد منتقل می‌کند تا چراغ راهی برای آیندگان در تشخیص سره از ناسره باشند و همچنین راه گذشتگان را ادامه دهند (ابراهیمی قادی، ۱۳۹۴). بیش از سه دهه از آغاز تجاوز رژیم بعث عراق به مرزهای ایران اسلامی می‌گذرد. نحوه مواجهه با این رخداد مهم تاریخی می‌تواند به‌عنوان الگوی پایداری و مقاومت برای نسل‌های بعدی قرار گیرد. هرچند به لحاظ زمانی فاصله زیادی از پایان جنگ نمی‌گذرد ولی به نظر می‌رسد که جامعه ما در حال حاضر از ارزش‌های حاکم آن زمان بسیار فاصله گرفته است. «یکی از راه‌هایی که می‌تواند از این فاصله بکاهد، یادآوری دوباره همان ارزش‌ها و باورهاست که زمانی جامعه بدان اعتقاد راسخ داشت. بخشی از آن ارزش‌ها و باورها را می‌توان در اسناد مکتوب جنگ، مکتوبات و نامه‌های رزمندگان یافت که در جنگ شرکت داشته‌اند» (اورعی، ۱۳۸۵: ۳۱).

در این میان یکی از ارزش‌هایی که می‌تواند جامعه انسانی را به تکامل و تعالی برساند، گسترش فرهنگ ایثار و شهادت در میان جوانان یک جامعه به‌ویژه دانشجویان است. امری که در بطن خود مفاهیمی چون عدالت، ظلم‌ستیزی، مقاومت، دیگرخواهی، حریت، جوانمردی و... را در بر دارد. مفاهیمی که در ورای بعد فردی، آزادی و استقلال مادی و معنوی یک جامعه به آن‌ها وابسته است. بی‌شک ترویج این رسالت خطیر (فرهنگ ایثار و شهادت) می‌تواند از راه‌های مختلف از جمله طراحی الگوی غنی‌سازی مفهوم ایثار و شهادت در برنامه درسی مدارس و دانشگاه‌ها تحقق یابد. اشاعه و انتقال مفاهیم دفاع مقدس وظیفه‌ای است که بار آن بر دوش برنامه ریزان درسی نیز سنگینی می‌کند (احمدی، ۱۳۸۴: ۳۸).

استفاده از هنرهای تجسمی و نمایشی در بیان ارزش‌های دفاع مقدس و فرهنگ ایثارگری ارائه و معرفی اسوه‌های ایثار و شهادت با استفاده از خاطرات رزمندگان، فرماندهان دفاع مقدس، مقالات و کتب نوشته‌شده در مورد دفاع مقدس، یادنامه و وصیت‌نامه شهدا، خاکسپاری شهدای گمنام در محیط‌هایی چون دانشگاه‌ها، امام‌زاده‌ها، مساجد، که به‌طور مستقیم در معرض دید افراد قرار می‌گیرد، می‌تواند یادآور رشادت‌ها و ایثارگری‌های آن‌ها باشد. یکی از مؤثرترین آن‌ها حضور ابدان مطهر شهدا در مراکز آموزش عالی و دانشگاه‌های کشور می‌باشد. در شرایطی که با مسائلی نظیر تغییر نسل‌ها و نیاز روزافزون نسل جوان به ارزش‌های متعالی اسلامی در جهت پیمودن مسیر پیشرفت همه‌جانبه و تحقق تمدن عظیم اسلامی، تهاجم فرهنگی دشمنان و تلاش مذبوحانه ایادی داخلی آنان در جهت جدائی آینده‌سازان کشور از ارزش‌های

والای انقلاب اسلامی مواجهیم، ترویج فرهنگ شهادت و ایثار به‌عنوان والاترین میراث انقلاب اسلامی و هشت سال دفاع مقدس وظیفه‌ای است که بر عهده همه دلسوزان نظام می‌باشد.

با چنین شرایطی در دو دهه اخیر حرکت جدیدی در فضای دانشگاهی ایجاد شده و آن عبارت از تدفین شهدا در فضای دانشگاه‌هاست. این پدیده فرهنگی در دانشگاه‌ها از سال ۱۳۸۰ آغاز شده است و تاکنون بیش از ۲۰۰ دانشگاه میزبان شهدای گمنام دفاع مقدس شده‌اند که سبب ایجاد یک پایگاه معنوی در دانشگاه‌ها با محوریت شهدا و مأمن توسل و تشفع به دامان خویان و صالحان گردیده است. تحقیق حاضر بر آن است تا با تحلیلی علمی و بارویکردی فرهنگی پس از تشریح و تبیین مفاهیم ایثار و شهادت و واکاوی ابعاد مختلف آن، به شناسایی پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام دفاع مقدس از دیدگاه دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه‌ای پرداخته تا بدین طریق با تشخیص ضرورت‌ها، مناسب‌ترین و درعین حال عملیاتی‌ترین راهکارها و پیشنهادها را جهت ترویج و اشاعه فرهنگ ایثار و شهادت در بین سطوح مختلف جامعه ارائه نماید. به بیان دیگر پژوهش حاضر درصدد پاسخ به این سؤال می‌باشد که پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام دفاع مقدس از دیدگاه دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه‌ای چیست؟

مبانی نظری

تعریف مفاهیم

ایثار

ایثار به معنای بذل و گذشت کردن از حق خود برای دیگران، نفع دیگری یا دیگران را بر نفع خود ترجیح دادن است. می‌توان گفت ایثار یعنی برگزیدن و اختیار کردن و در اصطلاح ترجیح دادن دیگری بر خود از روی قصد و نیت است (انوری، ۱۳۸۴: ۶۷۵).

شهادت

شهادت یعنی مجموعه باورها، آگاهی‌ها، آداب، اعتقادات و اعمالی است که موجب وصول انسان به عالی‌ترین درجه کمال، یعنی مرگ آگاهانه در راه خدا می‌شود (آقامحمدی و مقدمی، ۱۳۹۰).

فرهنگ

اصطلاح فرهنگ از تنوع مفاهیم و وسعت معانی، چنان ابعاد گسترده‌ای دارد که دستیابی به تعریفی جامع از آن عملاً غیرممکن گردیده و با توجه به ابعاد آن شاید تاکنون بیش از ۲۰۰ تعریف از آن ارائه شده است (شاه نوروزی، ۱۳۸۷: ۴۵۹)؛ با این حال «فرهنگ عبارت است از کیفیت یا شیوه بایسته و یا شایسته برای

آن دسته از فعالیت‌های حیات مادی و معنوی انسان‌ها که مستند به طرز تعقل سلیم و احساسات تصعید شده آنان در حیات معقول تکاملی باشد» (جعفری، ۱۳۸۸: ۱۰).

فرهنگ ایثار و شهادت

فرهنگ ایثار و شهادت مجموعه نظام ارزش‌ها، باورها و الگوهای هنجاری هدایتگر به مجموعه نقش‌ها، رفتارها و روابط اجتماعی برخاسته از جهان‌بینی اسلامی، فرهنگ عاشورای حسینی، آرمان‌های انقلاب اسلامی و اندیشه‌ای حضرت امام خمینی (ره) و جامعه ایثارگران است (خاکزاد و غفاری، ۱۳۸۷: ۳۸۱).

هویت ملی

هویت ملی به معنای تعلق و وفاداری به عناصر و نمادهای مشترک در اجتماعی ملی و در میان مرزهای تعریف شده سیاسی است. مهم‌ترین عناصر و نمادهای ملی که سبب شناسایی و تمایز می‌شوند، عبارت‌اند از: سرزمین، دین، آئین، آداب و مناسک، تاریخ، زبان و ادبیات، مردم و دولت (ربانی و رستگار، ۱۳۹۲: ۹).

مقاومت

مقاومت بر کلیه عکس‌العمل‌هایی اطلاق می‌گردد که ممکن است به شکل تدابیر اجرایی و بازدارنده باشد و گروه یا سازمان یا فردی در رویارویی با تهدیدها و خطرهای تجاوزهای خارجی یا داخلی با آن روبه‌رو می‌شود. بر این اساس مقاومت، بر کلیه عکس‌العمل‌هایی اطلاق می‌گردد که ممکن است به شکل تدابیر اجرایی یا داخلی با آن روبرو شود (میرقادری و کیانی، ۱۳۹۱: ۷۰).

دیدگاه‌های نظری مرتبط با موضوع

پترسون و سلیگمن (۲۰۱۴) فرهنگ ایثار و شهادت را جهت‌گیری فرد به سمت دیگری بدون چشمداشت متقابل، خودیابی یا سایر منافع شخصی می‌دانند؛ هرچند که ممکن است به‌طور ناخواسته این مزایای عاید فرد نیز شود. ایثارگری گرایشی مستمر نسبت به رفاه و حقوق افرادی دیگر، احساس همدلی با آنان و رفتار کردن به گونه‌ای است که منافع دیگران تأمین شود. این مفهوم با اصطلاحاتی نظیر عشق به مردم (آلپورت، ۲۰۰۰) حرکت به سمت دیگران و علاقه اجتماعی (رولی و بیشاب، ۲۰۱۶) ارتباط دارد. این فرهنگ در گستره جهان‌بینی جوامع دینی، جلوه‌های ممتازی دارد. شهادت با هویت قدسی خود، بر نهادهای اجتماعی و ساختارهای سیاسی و فرهنگی جامعه تأثیر می‌گذارد و بدون تردید مؤثرترین عامل رشد اجتماعی است. بدین ترتیب شهادت‌طلبی که یک انتخاب آگاهانه و اختیاری و در راه هدفی مقدس می‌باشد، از هرگونه انگیزه خودگرایانه منزّه و پاک است. این امر سبب می‌شود تا موضوع شهادت و

شهادت‌طلبی به عملی قهرمانانه و تحسین‌برانگیز تبدیل شود. میثاقی که شهید با جامعه می‌بندد و منطبق او را تبدیل به سوختن می‌کند، راه را برای احیای حماسه و روشنگری هموار می‌نماید.

روکیچ معتقد است ارزش‌ها دارای کارکرد هستند که با تعیین یا ایجاد معیارها به مثابه راهنمای رفتار عمل می‌کنند و بر اساس قضاوت افراد را در خصوص رفتارهایشان تشکیل می‌دهند. ارزش‌هایی را که به شیوه‌های رفتاری اشاره دارند، ارزش‌های ابزاری و آن ارزش‌ها را که بر حالت‌های غایی تأکید دارند، ارزش‌های غایی می‌نامد (آزادی، برابری، صلح جهانی، آرامش درونی). از نظر روکیچ هر دو این ارزش‌ها نسبت به بسیاری از گرایش‌ها و عقایدی که فرد در مورد پدیده و موقعیت‌های خاص دارد، اساسی‌ترند. از خودگذشتگی و ایثار و ... جزء ارزش‌های غایی محسوب می‌شوند؛ در این صورت انتظار می‌رود تغییرات بسیاری در عقاید و گرایش‌ها و رفتارهای مربوط صورت گیرد (کوهن، ۱۳۸۴: ۳۷). در واقع تدفین و حضور شهیدان در دانشگاه یک تذکری برای انسان‌هاست و تبیین فرهنگ ایثار و شهادت برای حفظ استقلال کشور در نظر گرفته می‌شود. از مهم‌ترین فواید حضور شهدا در بین دانشجویان، به وجود آمدن یک فضای روحانی و معنوی است. مکانی برای توجه به معنویات. جایی برای عبادت و توجه به خدا و توسل به اولیای الهی. توجه به ارزش‌های دینی و پررنگ نمودن و برجسته کردن آن. برقراری رابطه با دوستان خدا که همان شهدا باشند و بهره بردن از آن‌ها. برپایی مراسمات دینی و مذهبی. حتی جایی برای فکر کردن و آرامش گرفتن. تدفین شهدا گمنام در دانشگاه، باعث ایجاد فضایی معنوی در کنار تحصیل و یادگیری علوم مختلف می‌شود.

رابرت کی مرتن نیز معتقد است وجود هر پدیده‌ای دارای کارکردهای آشکار و پنهان است. وی جامعه را نظامی در نظر می‌گیرد که مشتمل بر مجموعه‌ای از عناصر ساختاری، چون فرهنگ و ساختارهای اجتماعی است که در تعامل و هماهنگی با یکدیگر و با محیط و با ایفای کارکردهای مربوط به خود، امکان عینی تطابق نظام اجتماعی، نظیر موقعیت را با پایگاه اجتماعی و کارکرد می‌دهد (ریتزر، ۱۳۸۱: ۴۲۷). مرتن، اهداف و ارزش‌ها، خوبی‌ها و بدی‌ها را در ساختار فرهنگ و قوانین و هنجارها، باید‌ها و نبایدها را در ساختار اجتماعی جای می‌دهد؛ و نظر و رأی «اکثریت» را ملاک خوبی و بدی و راستی و نادرستی می‌پندارد و بر اقلیت نیز احترام قائل است. لذا شهادت‌طلبی را آنگاه که مورد پذیرش و در جهت اهداف و هنجارهای اکثریت باشد، مطلوب می‌داند؛ در غیر این صورت شورش و کجروی نام می‌گیرد. تحلیل مرتن زمانی صحیح است که تفکر اکثریت مطابق با حقیقت باشد، و آنگاه نتیجه‌ای کاملاً متضاد می‌توان از آن دریافت کرد. ماکس وبر معتقد است پاسخی که انسان به فهم خویش در قبال شرایط پیرامون و موقعیتی خود می‌دهد، کنش او را تعیین می‌کند. انسان نسبت به حقایقی که فی‌نفسه وجود دارد و واقعیتی که وی از

آن درک می‌کند، کنش انجام می‌دهد. کنش‌ها پیش‌بینی‌ناپذیرند، زیرا درک هر فرد نسبت به یک حقیقت یا واقعیت نسبت به دیگری متفاوت است. و بر کنش‌ها را کلاً به دو بخش عقلانی و غیرعقلانی تقسیم می‌نماید که عقلانی آن یا مبتنی بر هدف است و یا ارزش و غیرعقلانی آن نیز یا بر مبنای عاطفه است یا سنت. وی انگیزه افراد شهادت‌طلب را عمدتاً بر مبنای ارزش می‌داند، چراکه با توجه به تعهدات و اساس وظیفه دینی، ارزشی و اخلاقی و بدون در نظر گرفتن پیامدهای آن و حتی اگر عرف جامعه و وسایل نیل به آن را عقلانی نداند، می‌باشد. و بر؛ اخلاق، فرهنگ و دین را نیز در شکل‌دهی به رفتار افراد و تحولات اجتماعی مورد توجه قرار می‌دهد. از نظر و بر؛ نیت و انگیزه‌های افراد در انجام کنش‌ها و از جمله شهادت‌طلبی فوق‌العاده مهم است؛ چون اشخاص نسبت به واقعیت‌ها برداشت‌های متفاوت و مخصوص به خود دارند و طبعاً همه آن‌ها نمی‌تواند صحیح باشد، لذا در موضوعی چون شهادت‌طلبی، نه برداشت ما، بلکه انگیزه و نیت شهادت‌طلب (کنشگر) است که اهمیت می‌یابد و الا از دید دیگر افراد ممکن است یک نفر شهید باشد یا نباشد (دیلینی، ۱۳۸۸: ۳۸۵). اینگلهارت در نظریه خود ارزش‌ها را به دو صورت مادی، فرامادی می‌داند. حال بسته به تغییر متغیرها در سطح سیستم جامعه یکی از این ارزش‌ها (مادی/فرامادی) در سطح فردی اولویت یافته و به نوبه خود منجر به پیامدهایی در سطح سیستم می‌شود. از دیدگاه او فرهنگ و لزوماً ارزش‌ها تا حد زیادی تابع شرایط اقتصادی اجتماعی می‌باشند. از نظر اینگلهارت در اثر توسعه اقتصادی، تحول در ارزش‌های مادی انسان‌ها رخ می‌دهد؛ به گونه‌ای که روند این تحول، حرکت از ارزش‌های مادی به ارزش‌های فرامادی را نشان می‌دهد (اینگلهارت، ۱۳۷۳: ۲۳۰). اینگلهارت بر اساس نتایج حاصل از مطالعات تجربی انجام شده، اذعان می‌دارد که از لحاظ تجربی روابط مورد انتظار ارزش‌ها با پس‌زمینه اجتماعی مشخص می‌شود. از نظر وی درون هر گروه سنی معین آن‌هایی که در خانواده‌های نسبتاً مرفه پرورش یافته‌اند، به احتمال بیشتر به ارزش‌های فرامادی اهمیت می‌دهند (همیلتون، ۱۳۸۹: ۹۳).

میشل فوکو در تحقیقات خود راجع به انقلاب اسلامی ایران، شیفتگی قابل توجهی نسبت به دو مفهوم «انتظار» و «شهادت» پیدا می‌کند (نظری، ۱۳۸۵: ۴۱). وی برخلاف نظریه‌پردازان مارکسیست عقیده داشت جز باورهای دینی هیچ عامل دیگری قدرت بسیج این چنین توده‌ها را ندارد بلکه این مذهب تشیع است که با تکیه بر موضع انتقادی خود توانسته این چنین بسیج سیاسی به راه اندازد. مفهوم معنویت‌گرایی سیاسی، قلب تحلیل فوکو از انقلاب اسلامی ایران را تشکیل می‌دهد. فوکو با نگاهی فرصت‌گونه به وجود دو پارامتر شهادت و انتظار در مکتب شیعه از این مکتب به عنوان یک مکتب راهگشا در دنیای پر از بن‌بست مدرنیته نام برده است (فوکو، ۱۳۸۰: ۴۴). در مقابل دیدگاه فوکو؛

فرانسیس فوکویاما وجود مذهب شیعه و دو پارامتر اساسی و اصلی این مذهب (شهادت و انتظار) را تهدیدی برای بشریت و به ویژه تمدن غرب می‌داند. از مجموع نظریه‌های ارائه شده می‌توان این طور دریافت کرد که پدیده‌های اجتماعی دارای کارکرد هستند و پایداری و مانایی و حفظ ارزش‌ها منوط به بستر و زمینه‌های اجتماعی است (فوکویاما، ۱۳۹۹: ۴۶). فرهنگ شهادت در بطن و تاروپود زندگی ایرانی و اسلامی ما تنیده شده است و آنچه دارای اهمیت است تقویت و حفظ آن است.

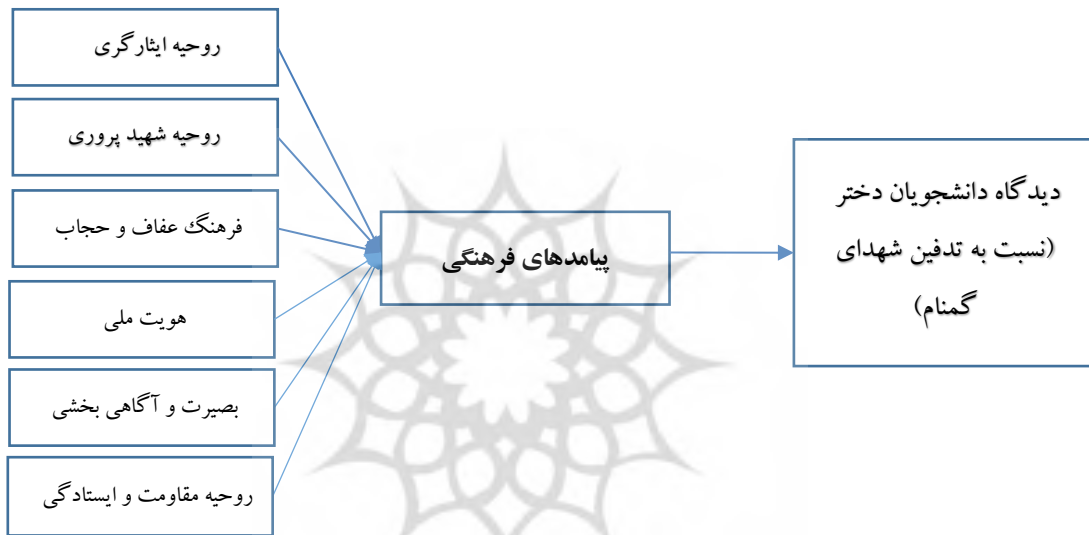
فرهنگ شهادت و ایثار در دین اسلام دربردارنده مجموعه‌ای از آگاهی‌ها، باورها، اعتقادات و اعمالی است که موجب تقرب انسان به عالی‌ترین درجه کمال یعنی انتخاب آگاهانه مرگ در راه خدا می‌گردد (سنگری، ۱۳۸۰: ۵۴). از دیدگاه شهید مطهری شهادت تزریق خون است به پیکر اجتماع، این شهدا هستند که به پیکر اجتماع و در رگ‌های اجتماع، خاصه اجتماعی که دچار کم‌خونی هستند، خون جدید وارد می‌کنند. رابطه میان شهید با جامعه‌اش دو رابطه است، یکی رابطه‌اش با مردمی که اگر زنده و باقی بود از وجودش بهره‌مند می‌شدند و فعلاً از فیض وجودش محروم مانده‌اند و دیگر رابطه‌اش با کسانی که زمینه فساد و تباهی را فراهم کرده‌اند و شهید به مبارزه با آن‌ها برخاسته و در دست آن‌ها شهید شده است (مطهری، ۱۳۷۵). امام خمینی (ره) در مورد شهادت‌طلبی می‌فرماید: «اگر نبود در شأن و عظمت شهدای معظم فی سبیل‌الله جز این آیه کریمه که با قلم قدرت غیب بر قلب مبارک نورانی سید

رسل (ص) نگاشته و پس از تنزل مراحلی به ما خاکیان صورت کتبی آن رسیده است، کافی بود که قلم‌های ملکوتی و مُلکی شکسته شود و قلب‌های ماورای اصفیاء‌الله از جولان در حول آن فروبسته شود. ما خاکیان محجوب یا افلاکیان چه دانیم که این «ارتزاق عند الرب شهدا» چیست. چه بسا مقامی باشد که خاص مقربان درگاه او جلّ و علا و وارستگان از خود و ملک هستی باشد، پس مثل من وابسته به علائق و وامانده از حقایق چه گویم و چه نویسم که خاموشی بهتر و شکستن قلم اولی است.» امام خمینی (ره) همچنین پیرامون نکاتی از همین آیه می‌فرماید: «در این آیه کریمه بحث در زندگی پس از حیات دنیا نیست که در آن عالم همه مخلوقات دارای نفس انسانی به اختلاف مراتب از زندگی حیوانی و مادون حیوانی تا زندگی انسانی و مافوق آن زنده هستند، بلکه شرف بزرگ شهدای در راه حق، «حیات عند الرب» و ورود در «ضیافه الله» است. این حیات و این ضیافت را با قلم‌های شکسته‌ای مثل قلم من نمی‌توان توصیف و تحلیل کرد، این حیات و این روزی غیر از زندگی در بهشت و روزی در آن است. این لقاءالله و ضیافه‌الله می‌باشد. (امام خمینی، ۱۳۷۶). مقام معظم رهبری هم براین باورند که شهید، چیز عظیم و حقیقت شگفت‌آوری است. ما چون به مشاهده شهدا عادت کرده‌ایم و گذشت‌ها و ایثارها و عظمت‌ها و وصایا و راهی که آن‌ها را به شهادت رساند، زیاد دیده‌ایم، عظمت این حقیقت نورانی و بهشتی برایمان مخفی

می‌ماند؛ مثل عظمت خورشید و آفتاب که از شدت ظهور، برای کسانی که دائم در آفتاب‌اند، مخفی می‌ماند.

در دوران گذشته، وقتی که یک نمونه از این نمونه‌های شهدای امروز ما، از تاریخ صدر اسلام انتخاب و معرفی می‌شد و شرح حال او بیان می‌گردید، تغییر واضح و شگفت‌آوری در دل‌ها و جان‌ها و حتی در نیت‌ها به وجود می‌آورد. هر یک از این ستارگان درخشان، می‌تواند عالمی را روشن کند؛ بنابراین، حقیقت شهادت حقیقت عظیمی است (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۶).

شکل ۱- مدل نظری پژوهش

پیشینه پژوهش

در بین جستجوهای انجام‌شده، مطالعاتی مشابه به موضوع پژوهش در داخل و خارج از کشور صورت گرفته است که اهم آن‌ها در جدول ذیل بدان اشاره شده است:

جدول ۱- بررسی پیشینه پژوهش

ردیف	نام نویسنده	عنوان تحقیق	خلاصه نتایج
۱	کاظمی، غفاری هشجین و کشاورز شکری (۱۳۹۵)	بررسی مؤلفه‌های جمعی فرهنگ ایثار و شهادت در خاطرات آزادگان دفاع مقدس به‌مثابه سرمایه اجتماعی	یافته‌ها نشان می‌دهد که فرهنگ ایثار و شهادت به‌عنوان فرهنگ غنی مبتنی بر تعالیم تشیع به‌عنوان سرمایه اجتماعی مشتمل بر مؤلفه‌های رفتار جمعی مثبتی است که موجب انسجام، تقویت روحیه مشارکت و همکاری و ایجاد و رشد شبکه‌های

	انسانی می‌شود.		
۲	مقتدری انجم (۱۳۹۵)	بررسی تأثیرات فرهنگی اجتماعی یادمان شهدای گمنام واحد شهر قدس	نتایج پژوهش نشان داد میانگین میزان مشارکت اجتماعی، حفظ الگوها و ارزش‌های فرهنگی، هویت ملی و بصیرت افزایشی در بین دانشجویان واحد شهر قدس در مقایسه با دانشگاه‌های فاقد تدفین و حضور شهدای گمنام دفاع مقدس بیش از دانشجویان سایر واحدهای دانشگاهی است.
۳	غفاری و خاکزاد (۱۳۸۷)	بررسی و تبیین عوامل مؤثر در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در میان دانشجویان دانشگاه شاهد	در این پژوهش تأثیر خانواده، دانشگاه، رسانه‌ها گروهی و نهادهای مذهبی در ترویج این فرهنگ در میان دانشجویان دانشگاه شاهد مطالعه شده که نتایج حاکی از آن است که خانواده، مهم‌ترین عامل در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در میان دانشجویان دانشگاه شاهد است.
۴	لوبرس و ملومن (۲۰۲۰)	نقش و جایگاه اجتماعی بناهای یادبود جنگ	نتایج یافته‌های آنان نشان داده که بناهای یادبود در شهر توانسته است نگرش بازدیدکنندگان را تحت تأثیر قرار دهد و در نگرش دانش‌آموزان و متعاقب آن رفتار آنان به‌منظور تثبیت هویت ملی و مشارکت همه‌جانبه برای پاسداشت این روز اثر بگذارد و احساس وطن‌پرستی را افزایش دهد.
۵	دراوزسکی (۲۰۱۹)	پیامدهای فرهنگی باقیمانده از جنگ در دوران جنگ جهانی در کشور لهستان	یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که این خاطرات بخشی از فرهنگ و هویت فرهنگی یک کشور است و خاطره نیست بلکه تجربه‌ای برای زیستن بهتر و فرهنگ متعالی است که بایستی حفظ شود.

تحقیقات انجام شده بیشتر به بررسی علل اجتماعی و دینی و سیاسی بحث می‌پردازند و یکی از عمیق‌ترین پیامدهای این پدیده را که پیامدهای فرهنگی است، نادیده گرفته‌اند. این در حالی است که مهم‌ترین خلأ موجود در جامعه ایرانی و به‌ویژه نسل جوان (دانشجویان) عدم فرهنگ‌سازی مناسب و انتقال مفاهیم مهم و اصول اساسی جامعه می‌باشد. از طرف دیگر در پژوهش‌های مذکور کمتر به مسئله تدفین شهدای گمنام دفاع مقدس در دانشگاه به‌ویژه از دیدگاه دانشجویان دختر توجه شده است.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نوع تحقیقات کاربردی و به روش پیمایشی صورت گرفته است. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه محقق ساخته و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش شامل دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه‌ای در سال ۱۴۰۱ می‌باشد که در مرکز آن‌ها تدفین شهدای گمنام صورت گرفته است که در جدول ذیل اسامی آن‌ها ذکر شده است.

جدول ۲- مراکز دارای شهید گمنام

ردیف	استان	لیست مراکزی که شهید گمنام دارند	تعداد شهید دفن شده	سال تدفین	تعداد جمعیت
۱	تهران	دانشکده فنی و حرفه‌ای دختران شریعتی	۲	۱۳۹۱	۴۷۳۵
۲	تهران	آموزشکده فنی و حرفه‌ای دختران ولیعصر (عج)	۲	۱۳۹۲	۱۲۹۳
۳	البرز	آموزشکده فنی و حرفه‌ای دختران کرج	۱	۱۳۹۵	۱۵۲۶
۴	سمنان	آموزشکده فنی و حرفه‌ای دختران شاهرود	۱	۱۳۹۶	۶۳۰
۵	گلستان	آموزشکده فنی و حرفه‌ای دختران گرگان	۱	۱۳۹۶	۱۲۴۱
۶	مازندران	آموزشکده فنی و حرفه‌ای دختران ساری (قدسیه)	۲	۱۳۹۴	۱۶۲۲
۷	کهگیلویه و بویراحمد	آموزشکده فنی و حرفه‌ای دختران یاسوج	۱	۱۳۹۶	۵۵۲
۸	چهارمحال و بختیاری	آموزشکده فنی و حرفه‌ای دختران شهرکرد	۱	۱۳۹۸	۱۰۴۰
۹	چهارمحال و بختیاری	آموزشکده فنی و حرفه‌ای دختران جوتقان	۱	۱۳۹۸	۱۶۵
		مجموع	۱۲ پیکر		۱۲۸۰۴

روش نمونه‌گیری در این پژوهش، نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب است که بر اساس فرمول کوکران ۳۷۳ نفر انتخاب و پرسشنامه محقق را تکمیل نمودند. در این پژوهش برای افزایش اعتبار و روایی پرسشنامه ابتدا با تعدادی از اساتید مشورت گردید و سؤال‌ها با نظر آنان بررسی شد. سپس تعدادی پرسشنامه بین هر بخش از جامعه آماری توزیع گردید و کلیه ابهام‌ها مشخص و رفع شده و پرسشنامه نهایی توزیع گردید. همچنین ناظر به بحث پایایی پژوهش نیز از آلفای کرونباخ در نمونه پیش‌آزمون ۵۰ نفر استفاده شد که با توجه به ضریب آلفای هر متغیر (بیش از ۰/۷) پایایی مورد تأیید می‌باشد.

جدول ۳. میزان آلفای کرونباخ متغیرهای تحقیق

میزان آلفا	متغیر
۰/۸۴۵	روحیه شهیدپروری
۰/۸۱۹	روحیه ایثارگری
۰/۸۱۴	هویت ملی
۰/۸۷۳	فرهنگ عفاف و حجاب
۰/۸۴۱	بصیرت و آگاهی بخشی
۰/۷۹۹	روحیه مقاومت و ایستادگی

پرسشنامه براساس مقیاس لیکرت نمره‌گذاری شده است. به این ترتیب که برای پاسخ‌های سؤالات در طیف ۵ گزینه‌ای از خیلی ضعیف تا عالی از ۱ تا ۵ نمره در نظر گرفته شد. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از پرسشنامه نیز از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است که ابتدا آمار توصیفی ناظر به متغیرهای جمعیت شناختی پژوهش شامل وضعیت سن، نام مرکز فنی و حرفه‌ای، رشته تحصیلی، وضعیت تأهل، وضعیت اشتغال و مقطع تحصیلی مورد بررسی قرار گرفته و سپس از آمار استنباطی ناظر به سؤالات پژوهش (دیدگاه دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه‌ای ناظر به پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام) استفاده شد. در این راستا با لحاظ آزمون چولگی و کشیدگی و نیز آزمون کولموگروف-اسمیرنوف، نرمال بودن داده‌ها سنجش شد و از آنجا که داده‌های مورد پژوهش دارای توزیع نرمال بودند، برای بررسی میانگین‌ها، آزمون t تک نمونه‌ای مدنظر قرار گرفتند.

سؤالات پژوهش

سؤال اصلی

پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام دفاع مقدس از دیدگاه دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه‌ای چیست؟

سؤالات فرعی

- ۱- آیا از دیدگاه دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه‌ای، تقویت روحیه ایثارگری از پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام دفاع مقدس است؟
- ۲- آیا از دیدگاه دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه‌ای، تقویت روحیه شهیدپروری از پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام دفاع مقدس است؟
- ۳- آیا از دیدگاه دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه‌ای، اعتلای فرهنگ عفاف و حجاب از پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام دفاع مقدس است؟
- ۴- آیا از دیدگاه دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه‌ای، ایجاد هویت ملی از پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام دفاع مقدس است؟
- ۵- آیا از دیدگاه دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه‌ای، بصیرت و آگاهی بخشی از پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام دفاع مقدس است؟
- ۶- آیا از دیدگاه دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه‌ای، روحیه مقاومت و ایستادگی از پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام دفاع مقدس است؟

یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی

در باب متغیر سن باید اشاره نمود که میانگین سن دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه‌ای برابر با ۲۳ سال است؛ به طوری که حداقل سن دانشجویان ۱۸ و حداکثر ۴۳ سال می‌باشد. ۲۸ نفر (۷/۹۵٪) در مرکز فنی و حرفه‌ای شریعتی، ۳۸ نفر (۱۰/۸۰٪) در مرکز ولیعصر (عج)، ۲۵ نفر (۵/۶۸٪) در کرج، ۲۶ نفر (۴/۵۵٪) در شاهرود، ۸۵ نفر (۲۲/۷۳٪) در گرگان، ۸۵ نفر (۲۲/۷۳٪) در ساری (قدسیه)، ۲۶ نفر (۷/۳۹٪) در یاسوج، ۳۰ نفر (۸/۵۲٪) در شهرکرد و ۳۴ نفر (۹/۶۶٪) در مرکز فنی و حرفه‌ای جوققان مشغول به تحصیل هستند. رشته تحصیلی ۴ نفر (۱/۱۴٪) از دانشجویان شهرسازی، ۱۰ نفر (۲/۸۵٪) فناوری اطلاعات، ۸۸ نفر (۲۵/۱۴٪) کامپیوتر، ۶۶ نفر (۱۸/۸۵٪) طراحی و دوخت، ۷۲ نفر (۲۰/۵۷٪) حسابداری، ۱۴ نفر (۴٪) ارتباط

تصویری، ۸ نفر (۲/۲۸٪) طراحی پوشاک، ۶ نفر (۱/۷۱٪) هنرهای تجسمی، ۳۳ نفر (۸/۵۷٪) معماری، ۱۰ نفر (۲/۸۵٪) نقشه کشی، ۱۰ نفر (۲/۸۵٪) صنایع غذایی، ۱۰ نفر (۲/۸۵٪) علوم انسانی، ۱۸ نفر (۵/۱۴٪) گرافیک، ۱۰ نفر (۲/۸۵٪) صنایع شیمیایی و ۱۰ نفر (۲/۸۵٪) الکترونیک می باشد. ۱۲۵ نفر (۷۱/۰۲٪) از دانشجویان مجرد و ۵۱ نفر (۲۸/۹۸٪) متأهل می باشند. ۱۰۵ نفر (۲۶/۷۰٪) از دانشجویان شاغل و ۲۶۸ نفر (۷۳/۳۰٪) شاغل نبودند. ۱۵۰ نفر از دانشجویان (۳۹/۷۷٪) در مقطع تحصیلی کاردانی و ۲۲۳ نفر (۶۰/۲۳٪) در مقطع کارشناسی مشغول به تحصیل می باشند.

یافته‌های استنباطی

ناظر به سؤال اول پژوهش که «آیا از دیدگاه دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه‌ای تقویت روحیه ایثارگری از پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام دفاع مقدس است؟ از آزمون T تک نمونه‌ای استفاده شده است که نتایج آن در جدول ذیل آمده است:

جدول ۴- آزمون تک نمونه‌ای برای مقایسه میانگین نمره روحیه ایثارگری در گروه نمونه با میانگین معیار (جامعه)

متغیر روحیه ایثارگری	میانگین	انحراف استاندارد	نمره معیار (Value)	آماره آزمون (t)	سطح معناداری (p)
پابندی به اصول و ارزش‌های انقلاب اسلامی	۴/۰۵	۱/۱۳	۳	-۲۷/۰۳۵	۰/۰۰۳
پابندی به انجام وظیفه برای رضایت الهی	۴/۱۹	۱/۱۸۴	۳	۲۹/۷	۰/۵۸۶
فداکاری و مقدم داشتن دیگران در امور	۴/۲۱	۱/۱۵۸	۳	۲۲/۸	۰/۳۸۴
کسب روحیه شهامت و شجاعت در زندگی	۴/۰۲	۱/۰۹۱	۳	۱۷/۲۸۶	۰/۰۰۰
مجموع	۴/۱۷	۰/۷۳۸	۳	۲۶/۱۵	۰/۰۰۰

همان گونه که در جدول بالا مشاهده می شود میانگین نمره روحیه ایثارگری در گروه نمونه ۴/۱۷ است که به طور معناداری ($sig < 0/000$) از نمره میانگین جامعه یعنی نمره ۳ بالاتر است. در نتیجه اختلاف مقدار میانگین روحیه ایثارگری مشاهده شده در نمونه با میانگین تقویت روحیه ایثارگری در جامعه از نظر آماری معنادار بوده و فرض صفر رد و فرض تحقیق تأیید می شود؛ بنابراین می توان گفت تقویت روحیه ایثارگری از پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام از دیدگاه دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه‌ای می باشد.

بررسی نشان می‌دهد که دانشجویان بیشتر از حد متوسط بر این باور هستند که تقویت روحیه ایثارگری از پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام در دانشگاه فنی و حرفه‌ای می‌باشد. از دیدگاه آنان تعهد و پابندی شهدای گمنام به اصول و آرمان‌های انقلاب اسلامی، توجه به انجام وظیفه برای کسب رضایت الهی باعث تقویت روحیه ایثارگری در دانشجویان شده است. همچنین از نظر دانشجویان فداکاری و مقدم داشتن دیگران، پرهیز از تشریفات و داشتن روحیه قناعت و ساده زیستی شهدا باعث شده تا فرهنگ ایثارگری در نگاه دانشجویان مذکور اعتلا یابد.

ناظر به سؤال دوم پژوهش که «آیا از دیدگاه دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه‌ای تقویت روحیه شهیدپروری از پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام دفاع مقدس است؟ از آزمون T تک نمونه‌ای استفاده شده است که نتایج آن در جدول ذیل آمده است:

جدول ۵- آزمون تک نمونه‌ای برای مقایسه میانگین نمره روحیه شهیدپروری در گروه نمونه با میانگین معیار (جامعه)

متغیر روحیه شهیدپروری	میانگین	انحراف استاندارد	نمره معیار (Value)	آماره آزمون (t)	سطح معناداری (p)
شناخت ارزش‌های شهدا و ایثارگران	۲/۴۰	۰/۲۴۱	3	-۸/۷	۰/۰۱۳
زیارت قبور شهدای گمنام	۳/۱۹	۰/۷۶۸	3	۰/۱۹	۰/۰۳۰
توسل به شهدای گمنام	۳/۱۸	۱/۱۳۲	3	۰/۰۶۱۰	۰/۰۰۰
الگوسازی مناسب از شهدا و ایثارگران	۳/۵۰	۰/۶۴۳	۳	۱۳/۲۸	۰/۰۰۰
مجموع	۳/۴۶	۰/۷۰۹	۳	۱۲/۸۹	۰/۰۰۰

همان گونه که در جدول بالا مشاهده می شود میانگین نمره روحیه شهیدپروری در گروه نمونه ۳/۴۶ است که به طور معناداری ($\text{sig} < 0/000$) از نمره میانگین جامعه یعنی نمره ۳، بالاتر است. در نتیجه اختلاف مقدار میانگین روحیه شهیدپروری مشاهده شده در نمونه با میانگین تقویت روحیه شهیدپروری در جامعه از نظر آماری معنادار بوده و فرض صفر رد و فرض تحقیق تأیید می شود. در این زمینه باید اشاره نمود که از دیدگاه دانشجویان الگوسازی مناسب از شهدای گمنام و ایثارگران در قالب فیلم و سریال می تواند نقش مهمی در شناخت و آگاهی آنان در زمینه فرهنگ ایثار و شهادت ایجاد نماید. عدم هماهنگی بین نهادهای مروج ایثارگری، عدم گزینشگری افراد توانمند و با استعداد علمی و اخلاقی و همچنین عدم وجود نهاد مرکزی قوی برای ارائه ارزش های مرتبط با روحیه ایثارگری از جمله عوامل تقلیل گرایانه اعتلا و ارتقای شهدای گمنام به ویژه در دانشگاه ها می باشد.

ناظر به سؤال سوم پژوهش که «آیا از دیدگاه دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه ای اعتلای فرهنگ عفاف و حجاب از پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام دفاع مقدس است؟ از آزمون T تک نمونه ای استفاده شده است که نتایج آن در جدول ذیل آمده است:

جدول ۶- آزمون تک نمونه ای برای مقایسه میانگین نمره فرهنگ عفاف و حجاب در گروه نمونه با میانگین معیار (جامعه)

متغیر فرهنگ عفاف و حجاب	میانگین	انحراف استاندارد	نمره معیار (Value)	آماره آزمون (t)	سطح معناداری (p)
بعد اعتقادی	۲/۴۰	۰/۲۴۱	۳	۲۳/۵	۰/۰۰۰
بعد احکامی	۳/۱۹	۰/۷۶۸	۳	۰/۱۲۱	۰/۰۳۰
بعد رفتاری	۳/۱۸	۱/۱۳۲	۳	۰/۰۶۱۹	۰/۰۰۰
بعد پیامدی	۳/۵۰	۰/۶۴۳	۳	۱۸/۲۸	۰/۰۰۰
مجموع	۳/۸۷	۰/۹۳۵	۳	۲۰/۳۶	۰/۰۰۰

همان‌گونه که در جدول بالا مشاهده می‌شود میانگین نمره فرهنگ عفاف و حجاب در گروه نمونه ۳/۸۷ است که به‌طور معناداری ($\text{sig} < 0/000$) از نمره میانگین جامعه یعنی نمره ۳، بالاتر است. در نتیجه اختلاف مقدار میانگین فرهنگ عفاف و حجاب مشاهده شده در نمونه با میانگین فرهنگ عفاف و حجاب در جامعه از نظر آماری معنادار بوده و فرض صفر رد و فرض تحقیق تأیید می‌شود؛ بنابراین می‌توان گفت اعتلای فرهنگ عفاف و حجاب از پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام از دیدگاه دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه‌ای می‌باشد. دانشجویان در این زمینه بر این باور هستند که تأسی جستن به شهدای گمنام و زیارت قبور آنان باعث می‌گردد که از لحاظ اعتقادی نسبت به حجاب پایبندی و استواری خوبی داشته باشند چراکه یکی از اهداف و انگیزه‌های شهدای مذکور از دیدگاه دانشجویان بحث عفاف و حجاب در جامعه است که با برقراری ارتباط قلبی با این شهدا، دانشجویان این طیف از اهداف پراشان تداعی می‌گردد که باید التزام آنان به رعایت حجاب و عفاف در جامعه می‌شود.

ناظر به سؤال چهارم پژوهش که «آیا از دیدگاه دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه‌ای ایجاد هویت ملی از پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام دفاع مقدس است؟ از آزمون T تک نمونه‌ای استفاده شده است که نتایج آن در جدول ذیل آمده است:

جدول ۷- آزمون تک نمونه‌ای برای مقایسه میانگین نمره هویت ملی در گروه نمونه با میانگین معیار (جامعه)

متغیر هویت ملی	میانگین	انحراف استاندارد	نمره معیار (Value)	آماره آزمون (t)	سطح معناداری (p)
بعد فرهنگی	۴/۱۶	۰/۸۸	۳	۲۱/۶۴۸	۰/۱۸۲
بعد زبانی	۳/۹۸	۱/۳	۳	۱۹/۷۷۳	۰/۶۸۱
بعد اجتماعی	۳/۶۷	۰/۲۲۲	۳	۲۵/۷۷۵	۰/۰۰۰
بعد سیاسی	۳/۴۳	۰/۳۴۵	۳	۲۲/۷۷۶	۰/۰۰۰
بعد سرزمینی	۴/۱۸	۱/۱۳۲	3	۰/۰۶۱۹	
بعد دینی	۳/۹۰	۰/۶۴۳	۳	۲۹/۲۸	۰/۰۰۰
مجموع	۴/۰۱	۰/۶۴۰	۳	۲۷/۰۱	۰/۰۰۰

همان گونه که در جدول بالا مشاهده می‌شود میانگین نمره هویت ملی در گروه نمونه ۴/۰۱ است که به‌طور معناداری ($\text{sig} < 0/000$) از نمره میانگین جامعه یعنی نمره ۳، بالاتر است. در نتیجه اختلاف مقدار میانگین هویت ملی مشاهده شده در نمونه با میانگین هویت ملی در جامعه از نظر آماری معنادار بوده و فرض صفر رد و فرض تحقیق تأیید می‌شود. بررسی نشان می‌دهد که دانشجویان بیشتر از حد متوسط بر این باور هستند که ایجاد هویت ملی از پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام در دانشگاه فنی و حرفه‌ای می‌باشد. از دیدگاه دانشجویان تدفین شهدای گمنام در دانشگاه‌ها باعث شده تا تعلق و وفاداری آنان به عناصر و نمادهای مشترک اجتماعی مثل سرزمین، آیین، زبان، آداب و مناسک افزایش یابد. شهدای گمنام از نگاه دانشجویان متعلق به همین سرزمین بوده که آنان در راه وطن و به جهت اعتلای دین، زبان و حفظ استقلال و آزادی جان خود را فدا نمودند که همین مؤلفه‌های هویت ملی باعث تعهدات دانشجویان در جامعه شده است.

ناظر به سؤال پنجم پژوهش که «آیا از دیدگاه دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه‌ای بصیرت و آگاهی بخشی از پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام دفاع مقدس است؟ از آزمون T تک نمونه‌ای استفاده شده است که نتایج آن در جدول ذیل آمده است:

جدول ۸- آزمون تک نمونه‌ای برای مقایسه میانگین نمره بصیرت و آگاهی بخشی در گروه نمونه با میانگین معیار (جامعه)

متغیر بصیرت و آگاهی بخشی	میانگین	انحراف استاندارد	نمره معیار (Value)	آماره آزمون (t)	سطح معناداری (p)
دفاع از حق و حقیقت	۴/۰۶	۱/۸۸	۳	۲۲/۶۳	۰/۰۰۰
دوراندیشی و آینده‌نگری	۴/۰۹	۱/۲۴	۳	۱۹/۷	۰/۰۰۰
قدرت تحلیل و ارزیابی	۳/۹۰	۱/۳۳	۳	۲۲/۷	۰/۳۸۱
ولایت‌پذیری	۴/۲۰	۰/۹۸۰	۳	۲۴/۷۷۶	۰/۰۰۰
شناخت و تحمل مشکلات	۴/۱۸	۱/۱	3	۰/۰۶۲۵	۰/۰۰۰
مجموع	۴/۱۲	۱/۲۵۰	۳	۲۴/۱۱	۰/۰۰۰

همان‌گونه که در جدول بالا مشاهده می‌شود میانگین نمره بصیرت و آگاهی‌بخشی در گروه نمونه ۴/۱۲ است که به‌طور معناداری ($\text{sig} < 0/000$) از نمره میانگین جامعه یعنی نمره ۳، بالاتر است. در نتیجه اختلاف مقدار میانگین بصیرت و آگاهی‌بخشی مشاهده شده در نمونه با میانگین بصیرت و آگاهی‌بخشی در جامعه از نظر آماری معنادار بوده و فرض صفر رد و فرض تحقیق تأیید می‌شود؛ بنابراین می‌توان گفت بصیرت و آگاهی‌بخشی از پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام از دیدگاه دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه‌ای می‌باشد. دانشجویان بر این باورند که تدفین شهدای گمنام باعث شده تا شناخت و فهم آنان نسبت به مشکلات و نیز تحمل مسائل و مصائب برای دانشجویان سهل و آسان‌تر شود و نیز زیارت قبور شهدای گمنام روحیه ولایت‌پذیری، اطاعت و دفاع از حق را در دانشجویان افزایش داده است. ناظر به سؤال ششم پژوهش که «آیا از دیدگاه دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه‌ای روحیه مقاومت و ایستادگی از پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام دفاع مقدس است؟ از آزمون T تک نمونه‌ای استفاده شده است که نتایج آن در جدول ذیل آمده است:

جدول ۹- آزمون تک نمونه‌ای برای مقایسه میانگین نمره روحیه مقاومت و ایستادگی در گروه نمونه با میانگین معیار (جامعه)

متغیر روحیه مقاومت و ایستادگی	میانگین	انحراف استاندارد	نمره معیار (Value)	آماره آزمون (t)	سطح معناداری (p)
استکبارستیزی	۴/۶۵	۱/۶۸	۳	۲۲/۶۳	۰/۰۰۰
روحیه جهادی	۴/۲۹	۱/۱۴	۳	۲۹/۷	۰/۱۸۱
مقاومت در برابر ظلم	۴/۵۰	۱/۲۳	۳	۳۱/۷	۰/۰۰۰
ایستادگی در مقابل تضییع حقوق	۴/۳۵	۰/۸۸۰	۳	۳۰/۷۷	۰/۰۰۰
مجموع	۴/۴۰	۱/۰۵۰	۳	۳۰/۸۶	۰/۰۰۰

میانگین نمره روحیه مقاومت در گروه نمونه ۴/۴۰ است که به‌طور معناداری ($\text{sig} < 0/000$) از نمره میانگین جامعه یعنی نمره ۳، بالاتر است. در نتیجه اختلاف مقدار میانگین روحیه مقاومت و ایستادگی مشاهده شده در نمونه با میانگین روحیه مقاومت در جامعه از نظر آماری معنادار بوده و فرض صفر رد و فرض تحقیق تأیید می‌شود. بررسی نشان می‌دهد که دانشجویان بیشتر از حد متوسط بر این باور هستند که

روحیه مقاومت و ایستادگی از پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام در دانشگاه فنی و حرفه‌ای می‌باشد. روحیه استکبارستیزی و مقاومت در برابر ظلم شهدای گمنام از دیدگاه دانشجویان سبب شده تا مقاومت و ایستادگی آنان در برابر ناملازمات اجتماعی افزایش یابد. همچنین ایستادگی این شهدا در مقابل تضییع حقوق دیگران جنبه مساعدتی به دانشجویان دانشگاه‌های فنی و حرفه‌ای داشته و باعث گردیده که آنان به حقوق سایر دانشجویان و مردم جامعه احترام بگذارند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

در این پژوهش تلاش شد پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام دفاع مقدس از دیدگاه دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه‌ای مورد بررسی قرار گیرد. در این راستا ۶ متغیر شامل روحیهٔ ایثارگری، روحیهٔ شهیدپروری، فرهنگ عفاف و حجاب، هویت ملی، بصیرت و آگاهی‌بخشی، روحیهٔ مقاومت به‌عنوان پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام مورد مذاقه قرار گرفت. از دیدگاه دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه‌ای تدفین شهدای گمنام باعث تقویت روحیه ایثارگری در آنان شده است که این موضوع همسو با تحقیقات لوبرس و ملومن (۲۰۲۰)، کاظمی و همکاران (۱۳۹۵)، ابراهیمی قادی (۱۳۹۴) و لشکری (۱۳۹۱) می‌باشد. دانشجویان دختر دانشگاه فنی و حرفه‌ای بر این باورند تدفین شهدای گمنام می‌تواند در اعتلای روحیه ایثارگری آنان از قبیل درونی نمودن ارزش‌های شهادت، اعتقاد دانشجویان به ارزش‌های دفاع مقدس، احترام به شهدا و خانوادهايشان، تبلیغ و ترویج ارزش‌های دفاع مقدس و آشنایی دانشجویان با ویژگی‌های شهدا نقش مهمی ایفا نماید. این نتیجه با تحقیقات لوبرس و ملومن (۲۰۲۰)، دراوزسکی (۲۰۱۹)، کاظمی و همکاران (۱۳۹۵)، ابراهیمی قادی (۱۳۹۴) و لشکری (۱۳۹۱) همسو می‌باشد. ناظر به مؤلفه فرهنگ عفاف و حجاب باید اشاره نمود که دانشجویان معتقدند که گسترش فرهنگ عفاف و حجاب از جمله پیامدهای فرهنگی تدفین شهدای گمنام در دانشگاه می‌باشد که در این راستا نظریهٔ تفهیمی وبر و نظریهٔ مبادلهٔ هومنز قابل توجه است. به نظر می‌رسد دانشجویان بیشتر تحت تأثیر شناخت کاریزماتیک از شهدا یعنی بر اساس اعتماد و اطمینانی که به آرمان‌های شهدا دارند، به سمت رعایت حجاب و عفاف روی می‌آورند و راه رسیدن به ارزش و جایگاه والا و ارتقاء حرمت در جامعه (پاداش معنوی) را از طریق ترویج فرهنگ حجاب دانسته‌اند. پیرامون هویت ملی باید اشاره کرد تدفین شهدای گمنام به‌عنوان یک پدیدهٔ نمادین به عنصر مهم هویت ملی در دانشگاه فنی و حرفه‌ای منجر شده است. در این راستا می‌توان

اشاره نمود که هویت ملی یکی از عناصر ضروری وحدت ملی است و امری قابل تغییر است. شهدای دفاع مقدس به مثابه پدیده‌ای در زمان گذشته به خاطره جمعی در جامعه امروز تبدیل شده‌اند که می‌توان به‌عنوان مهم‌ترین منبع در برساخت هویت ملی دانست. این نتیجه با تحقیقات لوبرس و ملومن (۲۰۲۰)، پترسون و سلیگمن (۲۰۱۴)، مقتدری انجم (۱۳۹۵) و بیات و همکاران (۱۳۹۵) همسویی دارد. مهم‌ترین پیامد فرهنگی تدفین شهدای گمنام از دیدگاه دانشجویان مورد مطالعه، روحیه مقاومت و ایستادگی عنوان شد. این یافته با نظریه مقاومت و نظریه کنش همسویی دارد.

در این راستا پیشنهاد می‌شود با به‌کارگیری شیوه‌هایی نظیر ایجاد شناخت در دانشجویان، ارتقاء سطح آگاهی دانشجویان نسبت به باورهای دینی و ارزش‌های اسلامی، شناسایی و معرفی موانع بازدارنده ترویج فرهنگ شهادت، معرفی اندیشه‌ها و آرمان‌های شهدا، بهره‌گیری از متون عرفانی دربردارنده فرهنگ شهادت، معرفی و شناخت شاخصه‌های اصلی فرهنگ شهادت، افزایش دانایی دانشجویان نسبت به فرهنگ ایثار و دیگر روش‌های کاربردی، می‌توان پیامدهای فرهنگی را ایجاد و یا تقویت نمود. همچنین شایسته است برای بهره‌گیری بیشتر از فرهنگ شهادت در شکل‌دهی به هویت‌مندی، توصیه‌هایی مانند تبیین و تشریح فرهنگ شهادت به نحو شایسته و مطلوب، انتشار زندگی‌نامه و آثار شهدا در سطح گسترده در جامعه و دانشگاه‌ها، توجه جدی به وصیت‌نامه‌های شهدا، ایجاد نظام فرهنگی و ارزشی منطبق با هویت ایرانی و اسلامی، برگزاری هم‌اندیشی‌ها، همایش‌ها، شب شعر و ... در خصوص شهدا، تقویت و تثبیت هویت ملی-اسلامی با بهره‌گیری فرهنگی از مزارهای شهدا، انعکاس شایسته و مطلوب فرهنگ شهادت از صداوسیما، ترویج جامعه‌شناسی شهادت و تحقق چشم‌انداز فرهنگ ایثارگری در جامعه عملی گردد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فهرست منابع

- آقامحمدی، علی و مقدمی، مجید (۱۳۹۰). «بررسی انگیزه‌های شهادت‌طلبی از دیدگاه جامعه‌شناسان (امیل دورکیم، ماکس وبر، دیدگاه مبادله و نقش نظام آموزشی در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت)»، همایش ملی فرهنگ ایثار و شهادت، قم: دانشکده اصول دین.
- ابراهیمی قادی، کاظم (۱۳۹۴). «میزان تأثیر خاکسپاری شهدای گمنام در محیط دانشگاه‌ها و تأثیر آن بر ترویج فرهنگ ایثار و شهادت دانشجویان (مطالعه موردی دانشگاه مازندران و دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری)»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه مازندران.
- احمدی، فریبا (۱۳۸۴). «آسیب‌شناسی فرهنگ ایثار و شهادت»، مجموعه مقالات همایش ایثار و شهادت، دبیرخانه شورای نظارت بر ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، زمستان.
- ازکیا، مصطفی (۱۳۸۰). «جامعه‌شناسی شهید شهادت»، تهران: نشر فرهنگ.
- اعظمیان بیدگلی، مولود (۱۳۸۹). «ارتقا فرهنگ شهادت و ایثار در بین نسل جوان»، همایش ملی فرهنگ ایثار و شهادت، زنجان: دانشگاه زنجان.
- انوری، حسن (۱۳۸۴). «فرهنگ بزرگ سخن»، جلد اول، تهران: سخن.
- اورعی، غلامرضا (۱۳۸۵). «تحلیل محتوای وصایا و آثار فرهنگی شهدا»، مجموعه مقالات علمی و پژوهشی دفتر مطالعات و تحقیقات بنیاد شهید و امور ایثارگران، سالنامه پژوهش، شماره ۱.
- اینگلهارت، رونالد (۱۳۷۳). «تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته صنعتی»، ترجمه مریم وتر، تهران: کویر.
- بیات، بهرام؛ رئیسی، عباس؛ محبت‌خانی، جمشید (۱۳۹۵). «تأثیر برنامه‌های فرهنگی دفاع مقدس بر هویت فرهنگی دانش‌آموزان (مورد مطالعه دبیرستان‌های شهرستان شهرکرد)»، نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان.
- جعفری، محمدتقی (۱۳۷۹). «فرهنگ پیرو فرهنگ پیشرو»، تهران: موسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری.
- خاکزاد، ملیحه و غفاری، زاهد (۱۳۸۷). «بررسی و تبیین عوامل مؤثر در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در بین دانشجویان دانشگاه شاهد»، مجموعه مقالات همایش ملی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، اصفهان: دانشگاه اصفهان.
- خمینی، روح‌الله (۱۳۷۶). «کشف اسرار»، قم: انتشارات آزادی.
- دیلمنی، تیم (۱۳۸۸). «نظریه‌های کلاسیک جامعه‌شناسی»، ترجمه بهرنگ صدیقی و وحید طلوعی، تهران: نی، چاپ دوم.
- ربانی، علی و رستگار، یاسر (۱۳۹۲). «تحلیلی بر وضعیت هویت ملی و ابعاد شش‌گانه آن در بین شهروندان شهر اصفهان»، جامعه‌شناسی کاربردی، دوره دوم، شماره ۲۴.
- ریترز، جورج (۱۳۸۱). «نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر»، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی.

- سنگری، محمدرضا (۱۳۸۰). «عوامل معنوی و فرهنگی دفاع مقدس و فرهنگ عاشورا»؛ قم: مرکز تحقیقات اسلامی.
- شاه نوروزی، مهدی (۱۳۹۴). «ارزیابی و اثربخشی شیوه‌های ترویج فرهنگ ایثار و شهادت و طراحی مدل مطلوب»، رساله دکتری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان
- ظهیری، هوشنگ (۱۳۸۸). «نگرش فرزندان شاهد و ایثارگر به فرهنگ شهادت»، پژوهش‌نامه علوم اجتماعی، سال دوم، شماره اول.
- فوکو، میشل (۱۳۸۰). «ایران: روح یک جهان بی‌روح»، ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهانپدیده، تهران: نشر نی، چاپ دوم.
- فوکویاما، فرانسیس (۱۳۹۹). «پس از پایان تاریخ»، ترجمه مجتبی امیری وحید تهران: سهامی انتشار.
- کازمی، افسانه؛ غفاری هشیجین، زاهد؛ کشاورز شگری، عباس (۱۳۹۵). «بررسی مؤلفه‌های جمعی فرهنگ ایثار و شهادت در خاطرات آزادگان دفاع مقدس به‌مثابه سرمایه اجتماعی»، پاسداری فرهنگی، شماره ۱۴.
- کوهن، توماس (۱۳۸۴). «ساختار انقلاب‌های علمی»، ترجمه احمد آرام، تهران: نشر نی.
- لشکری، مهدیه (۱۳۹۱). «فرهنگ شهادت در دو دهه اخیر»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۵). «فرهنگ شهادت»، انتشارات صدرا، تهران.
- مقتدری انجم، حمیدرضا (۱۳۹۵). «تأثیر فرهنگی و اجتماعی تدفین شهدای گمنام دفاع مقدس در سایت دانشگاه‌ها (مطالعه موردی: دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهر قدس)»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات.
- میرقادری، سید فضل‌الله و کیانی، حسین (۱۳۹۱). «بن‌مایه‌های ادبیات مقاومت در قرآن»، فصلنامه متون اسلامی مطالعات ادبی، شماره ۱ (۱): ۶۹-۹۷.
- همیلتون، مالکوم (۱۳۸۹). «جامعه‌شناسی دین»، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: ثالث
- Allport, G. W. (2000). *Personality: a psychology interpretation*. New York: Holt.
- Drozdowski, Danielle, (2019) *Emotion, Space and Society*, Volume 17, November 2015, Pages 30 – 36
- Lubbers, Marcel, Meuleman, Roza, (2020), *Social Role of Nationalism in Dutch Social Science Research*, Volume 55, January 2016, Pages 111 – 121.
- Peterson, Ch & Seligman, M. E. (2014). *Character Strengths and virtues, a Handbook and Classification*, Oxford University Press.
- Rule, W. R. and Bishop, M. (2016). *Adlerian Lifestyle Counseling: Practice and Research*. Rutledge.

